

Taklinger

Eksklusivt internett-bilag til Taklinger nummer 13, 2011

Audun Øfstis fullstendige anmeldelse av Knut Kjeldstadlis *Akademisk kapitalisme*

Kjeldstadlis oversikt over tendenser (del I) og over drivkrefter bak disse tendensene (del II) er etter mitt syn treffende og burde være ukontroversiell blant dem som er bekymret for utviklingen. De tendenser det er snakk om griper naturligvis mer og mindre inn i og forsterker hverandre, og det samme kan sies om drivkreftene bak. Men Kjeldstadli har fortjenstfullt satt navn på og listet opp 10 tendenser og 4 drivkrefter. Det letter oversikten, og jeg kan ikke se at noe vesentlig er utelatt. Om man i listen over drivkrefter (i innholdsfortegnelsen og på s. 81) skulle savne savne stikkord som frihandel, deregulering av pengeflytting ("fritt", globalt finansmarked), tømning av statenes verktøyskasse, skatteparadis, eller annet; så innebærer ikke det noen overseelse, men er simpelthen uttrykk for at overskriftene i del II ikke har plass til alt. Kjeldstadlis drivkrefter er: 1) Produsentene av en hegemonisk ideologi; 2) Bevisste strategier og prosesser; 3) Institusjoner for global handel: WTO og GATS; 4) Informasjonskapitalismen. Tilsvarende gjelder for hans liste over de 10 tendensene.

Den utvikling som har funnet sted – som kanskje første gang skremte opp deler av universitetsoffenligheten under duoen Inge Lønning og Kjell Stahl ved UiO, og hvor Fagerbergutvalget foreløpig vel er det mest aktuelle fremstøt – karakteriserer m.a.o. Kjeldstadli etter min mening svært godt, med en rekke gode og slående

formuleringer og sitater. Her er en fylde av viktige opplysninger, observasjoner, henvisninger og skarpe kommentarer, og ikke minst en velgjørende sarkastisk årvåkenhet overfor det språklige forfall som ledsager det hele, fra "trade creep" til en rekke andre uttrykk for bevisstløshet, tankeløshet og/eller servilitet.

Til illustrasjon noen tema som Kjeldstadli i sin gjennomgang berører. Han skriver om hvordan styremedlemmer fra kapitalens organisasjoner fyller opp universitetsstyrer (71), om ideologiprodusentene OECD og GATE (med Verdensbanken/WTO/IMF-komplekset i bakgrunnen) og norsk tilpasningsvilje (eller husmannsånd) (83ff., 95) og om den nye betydning av frihet og likhet (100). Vi får vite om Norges rolle som trojansk hest (i "The Norway Alliance") overfor utdanningssystemene i land i Sør (109), om *cherry-picking* og ødeleggelse av offentlige institusjoner (110f.) og om styrking av konkurranseevnen som høyeste mål (133). En prøve på Kjeldstadlis kritiske skarphet kan være et sitat fra fotnoten s. 144: "En studentrepresentant med sosialdemokratisk bakgrunn mente i 2008 i universitetsstyret i Oslo at 'professorer kan byttes ut på samme måte som vaskefirma' ... En tar seg i å sukke etter en tid da en studenttillitsvalgt ville ha sagt at også reingjørere burde ha fast ansettelse, brukbar lønn og trygge arbeidsvilkår."

Som sagt, jeg finner ikke noe særlig å utsette på del I og II. Det som kan være mer problematisk er den konstruktive delen (ikke så merkelig, det er gjerne lettere å ha rett i det man kritiserer enn i det man positivt foreslår), altså del III, hvor Kjeldstadli forsøker å konkretisere sin kritikk positivt gjennom å skissere, som et alternativ til dagens utvikling, universitetet slik han vil ha det, nemlig et samfunnsmessig forpliktet universitet. (Se del III: Motstand og alternativ: Det samfunnsmessig forpliktete universitet; Biter til et program.) Heller ikke her er det noen mangel på skarpe observasjoner, gode poeng m.m., men jeg må her konsentrere meg om de punktene hvor jeg ikke helt kan si meg enig. Jeg berører i det følgende noen slike punkter, småtterier først.

1. Småtterier

a) Nokså uheldig og villedende er en formulering s.135, hvor Kjeldstadli oppsummerer vårt tradisjonelle Humboldtuniversitet i 6 punkter. Pkt 5 lyder: "Einheit der Wissenschaft, altså ingen prinsippforskjell mellom humanvitenskaper og andre". Ganske visst var det Humboldtreformene som bragte den nye (Galilei-Newtonske) eksperiment-baserte fysikken inn i universitetet, og den vitenskapsfilosofiske Erklären-Verstehen-kontroversen etter Dilthey var ikke noe tema den gang. Men formuleringen er likevel svært misvisende idet den antyder at Humboldt inntok en lignende posisjon som de senere tilhengerne av "Einheits-wissenschaft" og "unified logic of science" med sin avvisning av en Diltheysk prinsippforskjell mellom historiske vitenskaper og de "teknisk" (eksperimentelt) baserte naturvitenskapene. Her er det viktig å skille mellom vitenskapenes *encyklopediske* enhet (Humboldt), og den metodologiske "unity of science"-posisjonen.

b) "Ideen om kunnskap som internasjonal har lange røtter i europeisk historie; i opplysningstida snakket en om en *republic of letters*, en 'lærdes republikk' i korrespondanse og kontakt over landegrensene." (180) Dette er i en viss forstand alt for svakt! For uansett omfanget av reell internasjonal kontakt, så gjelder det man kan kalle kunnskapens og argumentets *gyldighetskrav* som prinsipielt ubegrenset av landegrenser (og institusjonsgrenser). Det er her snakk om noe prinsipielt *universelt*, knyttet til fornuftsveseners forhold til sannhet eller sann/falsk-skillet overhode: Er noe sant, er det sant for alle. Slik sett har ideen om kunnskapens overnasjonale karakter like lange røtter som fornuften selv og har ikke noe spesielt med europeisk historie å gjøre. (Sml. også Habermas: "Med den første påstand (Satz) er intensjonen om en allmenn og utvungen konsensus umisforståelig uttalt.")

c) 188: "(K)anskje trekker 1980- og 1990-tallets postmodernisme og 'språklige vending' tankene vekk fra 'de store fortellingene' – og da også vekk fra oppmerksomhet om global ulikhet, om kapitalakkumulasjon eller klimaet?" Dette er ganske visst en presis kommentar til postmodernismen, men den språklige vendingen i det 20.århundre filosofi er en langt mer dyptgripende, mer omfattende, mindre relativistisk og mindre relativiserbar sak.

d) Kjelstadli antyder at det finnes en slags forakt for arbeid og produksjon blant (verdikonserverende) humanister, som "opphøyer åndsvitenskapen" og ser ned på arbeid og nyttig produksjon. "Det rår i flere kretser uvitenhet og stundom snobbethet overfor arbeidsliv og produksjon ..." (141). Til dette to ting.

For det første er det ikke uvanlig å skille mellom frihetens rike og nødvendighetens, mellom menneskets spesifikt menneskelige utfoldelse som sosialt åndsvesen – dets

produksjon "i egentlig betydning" - og det nødvendige (og fremmedgjorte) arbeid som økonomisk avhengig (sml. Marx' Parisermanuskripter). Og det første forstår vi ganske visst som noe "høyere", om enn bare som et svært lite realisert *ideal*. En diagnose av *nyliberalismen* som ideologi og reell tendens kunne kanskje formuleres dit hen at den økonomiske nødvendighetens rike (TINA) skal spise/spiser seg inn i, koopterer og assimilerer ideer og holdepunkter som "det høyere" før klamret seg til, fra begrepet frihet selv (→ frihandel), "likhet" (→ MAI-avtale o.l.), "solidaritet" (≈ med vår hovedallierte), "fremskritt" (→ Høyres "på parti med fremskrittet") og "demokrati" (kan og bør alle land bli demokratier, dvs. = USA?), til ideer om selvrealisering, "livet som kunstverk", "l'art = la vie" og lignende (→ personen som vellykket bedrift).

Hvis vitenskapen beveger seg fra "overbygningen" (i vid forstand: også den autonome estetiske produksjonen hører til her) til "basis", da er det dramatisk og illevarslende. Men er det ikke nettopp noe slikt som skjer, at vår forståelse av Vitenskap endrer seg dithen at den ikke lenger vesentlig omfatter den praktisk-kritiske virksomhet i kantiansk-marxistisk forstand, altså ikke lenger er et "frihetens rike"-anliggende hvor striden om sannheten (i videste forstand), om fortolkningene og legitimeringene står, men isteden mer og mer betraktes som avgjørende, fremste produktivkraft i samfunnets *økonomisk*-produktive "basis"?

For det andre: Det kan også være snakk om en ren misforståelse fra Kjeldstadli's side; nemlig den at humanioras eller de historiske vitenskapenes vitenskapsfilosofiske kamp for ikke å bli underlagt den metodiske selvforståelse som den enhetsvitenskapelige posisjonen fremmer (hvor naturvitenskap/ teknologi er modellen) blir feiltolket som "teknologi-fiendtlighet". Det er ikke dét det dreier seg

om, men om fiendtlighet mot den enhetsvitenskapelige metodologi-*imperialismen*, hhv. den instrumentelle fornufts monopolkrav. (Sml. (a))

e) Et beslektet tema kan være berørt på s. 147, hvor Kjeldstadli i en slags marxistisk positur avviser kritikken av den instrumentelle fornuft som naiv idealisme: "Å lukke øynene og vente på at tendensen går over, å håpe på at noen uspesifiserte 'de' snart tar fornuften fangen, virker ikke. ... Forklaringene [på elendigheten] finnes i at én minister ikke har sans for åndsverdier, en annen er for opptatt av barnehager. Eventuelt legges forklaringen i tenkemåter, i en dominerende 'instrumentell fornuft'. Koplingen til utviklingstrekkene i kapitalismen er svaKjeldstadli" Dette er retorisk effektivt og kan kanskje i noen tilfeller også være saklig treffende, men koplingen mellom kritikken av den instrumentelle fornuft og utviklingstrekkene i kapitalismen er slett ikke svak i for eksempel Marcuses "Det endimensjonale mennesket" eller Adorno/Horkheimers "Dialektik der Aufklärung". I en viss forstand er denne koplingen selve hovdepoenget for Frankfurterskolen generelt. Og den går, kan man si, tilbake til Max Webers (alternativløse) kritikk av den Vestlige rasjonaliseringsprosessen.

f) En sørgelig misforståelse – håper jeg – er å finne på s. 167f. hvor Kjeldstadli skriver: "Det polemiseres mot forestillingen om universitetet som demokratisk institusjon", og mener å finne dette eksemplifisert i min artikkel i Vardøger (2010). Mitt poeng der (s. 85) er simpelthen at å legge vekten på universitetsdemokrati som analogt til "bedriftsdemokrati", hvor fagforeningene har (demokratiske) rettigheter i beslutningssystemet, fører på villspor, ja aksepterer i realiteten bedriftsmodellens premisser. Uten å blunke må vi holde fast ved at de viktigste fagorganisasjonene ved universitetet er fakultetenes *institutter*, som administrerer forskning og undervisning i

fagene (disiplinene). Og det er først og fremst her de vitenskapelige må ha innflytelse, *ja rett og slett spille hovedrollen*. Å understreke fagforeningenes – Forskerforbundets, Norsk Tjenestemannslags og andres – demokratiske rolle er alt for beskjedent, for å si det forsiktig. (Og å påpeke dette har selvsagt ingen ting med polemikk mot ”universitetet som en demokratisk institusjon” å gjøre.)

2. Hovedspørsmål

Det samfunnsforpliktete universitet

Det tradisjonelle Humboldt-universitetet, hvis ideer var retningsgivende frem til – la oss si – 1990-tallet, blir avvist av Kjeldstadli. Ikke bare bedriftsmodellen, men også humboldtmodellen blir forkastet, slik at et tredje alternativ kan presenteres som det riktige. Det ofres ikke mye plass og argument på Humboldtmodellens svakheter, snarere får den såpass mye positiv omtale¹ at Kjeldstadlis negative konklusjon for dens vedkommende blir litt uforståelig. Men man får inntrykk av at han godtar argumenter om at den er elitær og individualistisk og for lite samfunnsrelevant.

Etter å ha oppsummert Humboldtmodellen i 6 greie punkter (med en viss reservasjon for pkt. 5, se (1a) ovenfor) skriver han: ”Nå kan en spørre om en slik Humboldt-modell faktisk har vært realisert. Ifølge

¹ Kjeldstadli viser tydelig at han er Humboldtiansk oppdratt, også i del III hvor han skisserer sitt alternativ. Se f.eks. s. 165 om privat eierskap til kunnskap vs. opplysning og kommunisme, og hans formuleringer i Humboldts ånd mot ”profesjonell ledelse”-tankegangen (166f.). Eller det han skriver om å ”hjelp kolleger”, ”det fine nettet av bekjenskaper og generalisert gjensidighet” og ”den virkelige kapitalen på universitetet”, som trues (63f.). Et etter min mening nettopp ”Humboldtisk” poeng formuleres slik: ”Nettopp ved å være forpliktet på sannhet – ja intet mindre – så langt vi evner, tjener vi de interesser og verdier vi identifiserer oss med. Ellers bidrar vi til misvisning.” (153)

utdanningsforsker G. Ash bør en snarere snakke om en Humboldt-myte.” (136) Til dette vil jeg i første omgang anmerke tre ting. i) Det er snakk om idealer som har vært bestemmende/ retningsgivende bl.a. i norsk universitetstradisjon og *slik sett* vært realitet nok, og det er tapet av denne realiteten som nå må beklages. ii) Det er fristende å si at den egentlige ”Humboldt-myten” er fremstillingen av Humboldtuniversitetets ideer som noe som peker bort fra samfunnsengasjement – mot ensomhet og frihet forstått primært som grunnlag for apolitiske (elite-)individers vitenskapelige og kulturelle dannelse.² iii) I tysk sammenheng kan det vel hende at pkt. (ii) ikke er helt treffende. Myten har nok her en del med realitetene å gjøre.³

Kjeldstadli ser ut til å akseptere myten om ”Humboldt-modellen” som et egoistisk seg-selv-nok-universitet, hvor de vitenskapelig har det godt og driver med vitenskap som en form for ”art pour l’art”: ”Bør ansatte si at vi er for et universitet basert kun på dannelse, rein erkjennelsestrang – og at det eneste alternativet til dette er samfunnsnytte definert som å forfølge vinst?” (140) Har vi bare valget mellom ”utdanningsborgerlig sjøltilstrekkelighet og næringsborgerlig invasjon av institusjonene”? (149) Nei, mener Kjeldstadli. Han vil gi et bilde av en noe tredje, en ny modell og et program å mobilisere for. ”Det trengs en tredje modell, *samfunnsuniversitetet*...Til grunn for det samfunnsmessig forpliktete universitet og høyskolen ligger tanken om at institusjonenes ytterste begrunnelse er sosial bruksverdi” (loc.cit.). Og her henviser Kjeldstadli til F. Bacon og hans

² Sml. s. 142: ”Polemisk formulert er det som om det er en arbeidsdeling mellom utdanningsborgere og næringsborgere: ’Får vi være i fred ..., kan dere stille med økonomien.’”

³ Sml. bl.a. Fritz. Ringer (1983): *Die Gelehrten: der Niedergang der deutschen Mandarine 1890-1933*, og Bengt Henningsen (2011): *The German University and the Ideals of Solitude and Freedom: 200 Years Wilhelm von Humboldt* (ms.)

(Aristoteles-kritiske) krav om en *nyttig* naturvitenskap.⁴

I tråd med (det vide) nytteperspektivet mener Kjeldstadli at Stortinget og andre (med rette) må kunne "spørre om resultater, innhold, substans ... Da blir det i lengden ikke troverdig å argumentere for stillinger og bevilgninger ved å si at vi skal holde på med det vi synes er morsomt... For folkelige bevegelser finner i dag ikke den støtten de trenger på universitetene." (143)⁵ Og videre: "Uansett må incentivene legges opp slik at vi trekkes henimot, ikke vekk fra universitetets sosiale forpliktelser, slik det langt på vei er i dag. Å stille seg til tjeneste for folkelige bevegelser burde være like berettiget og hjemlet som det er å gjøre oppfinnelser til kommersielt utnyttbare innovasjoner – som altså er definert som ønskelig formidling i dag." (165)

Her er det etter mitt syn en rekke problemer. Én ting er her forholdet mellom Stortinget og "folkelige bevegelser". På den ene siden har Stortinget som "folkelig bevegelse" en helt spesiell demokratisk legitimitet. På den annen side kan det se ut til at denne bevegelsen nærmest unisont

går inn for saklig – og proseduralt! – sett skandaløse milliardinnkjøp hos Lockheed Martin. En annen ting er "incentivene" og parallellen mellom kommersialisering og "å stille seg til tjeneste for folkelige bevegelser". Kjeldstadli gjør kanskje rett i å sammenligne disse tingene, men mener han selv at slik formidling er ønskelig? Er det ikke en fare for at forskningens kreative og konstruktive aspekter for direkte blir knyttet til praktiske og/eller teknologiske anvendelser? Eller sagt på en annen måte: All den stund universitetsforskningen er allemannseie (og finansiert av almenviljen med henblikk på *alles* interesser), så vil jo også mer spesielle interesser, og konkrete oppfatninger av hva som tjener det almene vel, fra privat kommers til politiske partier og bevegelser, stå fritt til å forsyne seg. Men bør ikke forskerne selv konsentrere seg om det de saklig sett holder for mest interessant og viktig? Bør ikke den målrettede forskning ut over dette overlates til privatbedrifters forskningsavdelinger – og tenketanker?

For det tredje – og viktigste – får vi et helt generelt problem med å skille mellom verdige og uverdige folkelige bevegelser. Det er nok av eksempler – selv om det kan være uenighet om klassifiseringen (også i tilbakeblikk) – på bevegelser av sistnevnte slag. Slik sett burde universitetets første oppgave, og nettopp som samfunnsforpliktet universitet, være å utvikle kriterier for å *skjelne* mellom verdige og uverdige, med alt hva det krever av vitenskap og gode betingelser for vitenskap, så som ensomhet og frihet, Humboldtiansk forstått.

Uansett er en viss skjerming mot vinden fra "relevanskrav" på sin plass. Her kan nevnes Hans Skjervheims erfaringer med prosjektorientert læring i Roskilde, hvor lærefriheten (Lehrfreiheit) var svært beskåret. Problemet er ikke trivielt og stadig aktuelt. Under World Social Forum i Paris 2003 fremkom krav om at

⁴ Det er naturligvis lett å gi Bacon rett vis à vis Aristoteles og ikke se noe stort tap i at "naturvitenskapene ga avkall på funksjonen å forme vårt verdensbilde, til fordel for produksjon av teknisk anvendbar viten". (J. Habermas i "Universitetets idé – læreprosesser", i *Kraften i de bedre argumenter* (Habermastekster utvalgt av R. Kalleberg), Ad Notam Gyldendal, Oslo 1999, her s. 124. Men som forståelse av vitenskapens praktiske rolle helt generelt blir det Baconske perspektiv alt for snevert.

⁵ I fortsettelsen fremheves som kontrast den positive rollen til "frittstående forsknings- og utredningsinstitutter". Her kan det se ut som om Kjeldstadli nærmer seg Arild Tjeldvolls oppfatning: "Markedet dvs. studentene, arbeidslivet og staten selv (som kunde), ser universitetet som konservativt og stadig mer irrelevant for deres kunnskaps- og læringsbehov. Brukerne er blitt seg mer bevisst hvor de vil lære eller kjøpe forskningstjenester. De går oftere til private og/eller utenlandske institusjoner." ("Professorene, staten og markedet", Aftenpostens kronikk 12. juni 2001).

"publikum" skulle bestemme forskningsoppgaver og -mål. Men denne i og for seg plausible tanken om at "folket" demokratisk skal bestemme forskningens retning og oppgaver, og at forskerne så kommer inn og stiller seg til tjeneste, er likevel forfeilet. Folket kan ikke på denne måten oppdra oppdragerne. Like lite som det kan fortelle forfatterne hva de skal skrive. Her kommer både "markedet" og "folket" til kort. Da er Humboldtmodellen å foretrekke. Og når "spørreundersøkelser viser at universitetene fortsatt har høy troverdighet i befolkningen i Norge" (143), kan ikke det nettopp skyldes Humboldttradisjonen og folks tillit til universitetsforskernes uavhengighet, saklighet og idealisme? En tillit som nok vil rakne i samme tempo som bedriftsmodellens palassrevolusjon blir alment kjent og/eller forstått som uavvendelig realitet..

Nok et Skjervheim-poeng skal nevnes: Det er visse ting som bare kan oppnås som bivirkninger, ja som nettopp forfeiles hvis de tilstrebes direkte som et mål. Den beste og enkleste illustrasjon er trolig *dugnaden*: Man samler seg f.eks. for å hjelpe naboene å sette opp en garasje (eller i annen sammenheng hvor det å være flere/mange gir effektivitetsgevinster). Det er vel kjent hvor gode *sosiale* effekter slike sammenkomster kan ha. Man blir godt kjent og har det trivelig sammen. Men det er en misforståelse å tro at man kan hoppe over selve dugnaden (arbeidet) og ta sikte på de sosiale effektene direkte.⁶ Også den måten Humboldtuniversitetet har gitt vårt samfunn en positiv, demokratiserende dynamikk på kan illustrere dette.⁷ Denne modellen har nettopp unngått den feil å gå

for direkte til verks for å fremme samfunnsnytt.

Kjeldstadli ønsker et universitet som bidrar til å "lindre menneskelivets lidelser" (F. Bacon), og understreker at "dette er ikke et universitet styrt politisk av myndighetspåbud om hva det skal forskes i ... det er institusjoner der idealet er en løpende diskusjon blant de ansatte sjøl om hva vi stiller med – og hvorfor".⁸ Han fremholder at "vitenskapen trass i forbindelsen til politikk er et eget felt med egne regler og ethos", som "pålegger universiteter et særlig ansvar": "Vi har ansvar for at fagene også tjener alt det ikke står effektiv kjøpekraft bak – emner, grupper, dimensjoner ved menneskelivet." (150f.) Dette er viktig og riktig, men kan neppe konkretiseres eller klargjøres tilfredsstillende så lenge spørsmålet om *hvilke* mål og interesser som *bør* tjenes (ut over de kjøpekraftige), hva et godt liv i et godt samfunn kan være, eller *hvordan* menneskenes lidelser kan og bør lindres, er så uklart og omstridt. Det kan jo ikke være *tilstrekkelig* at det ikke står effektiv kjøpekraft bak dem.

Det instrumentelle perspektivets fokus på å finne midler til å tjene, befordre, fremme osv. er relativt uproblematisk så lenge formålene kan betraktes som selvsagte eller gitte. Og i en viss forstand er de det: mindre lidelse, lykke, helse, fred osv. Alle er enige om slike ting. Likevel blir det umiddelbart problematisk når selvsagthetene skal "operasjonaliseres", avveies, konkretiseres, når vi må tenke over hva de egentlig betyr. Og denne tenkning, disse konkretiseringsanstrengelser og den

⁶ Se om "The Thompson fallacy" i mitt bidrag "Nytt Universitet?" i I. Gullvåg/S. Sløgedal (red.): Festskrift til Magne Dybvig, Filosofisk institutt publikasjonsserie nr. 16, Trondheim 1990.

⁷ Sml. NFR-leder Ch. Hambro (i en for øvrig ikke helt uproblematisk og entydig sammenheng): "å generere ny kunnskap er helt essensielt i vårt samfunn og gir vår kultur og vårt demokrati en nødvendig dynamikk".

⁸ Her synes Kjeldstadli igjen egentlig å være på parti med Humboldtuniversitetet, slik det forsvares av Vittorio Hösle: "Die Universität ... ist in der Gefahr begriffen, ihrer ursprünglichen Bestimmung abtrünnig zu werden, der Ort einer Universalen interdisziplinären Kommunikation über die Prinzipien des Wissens zu sein. (*Die Krise der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie*, München, C.H. Beck 1990, s. 15.)

vitenskap de krever, kan ikke selv forstås som å finne midler til å tjene konkrete formål.

En idé à la Kjeldstadli om sosial bruksverdi som ytterste begrunnelse for universitet og høyskoler lar seg nok forsvare "rett forstått" i en eller annen tolkning. Men den trenger i aller høyeste grad utredning, og det Kjeldstadli kan bidra med på dette punkt må bli mangelfullt, så lenge dimensjonen *opplysning* og universitetet som instans for samfunnets *selvkritikk* eller selvvurdering er så sparsomt berørt og et Baconsk perspektiv så fremtredende. Selv vil jeg mene at nettopp Humboldtuniversitetet, rett forstått, representerer en så god konkretisering av "samfunnstjenligheten" som vi kan forvente.

S.144f. skriver Kjeldstadli: "Så lenge motstanden kan avvises som gamle tenkemåter og egeninteresser hos en del av utdanningsborgerskapet, vil det ikke være mulig å samle politisk støtte til noen effektiv motstand." Det er selvfølgelig trist hvis Kjeldstadli karakteristikk av Humboldt-tilhengerne som voktere av egne interesser og privilegier skulle ha noe for seg. Egeninteressen vil naturligvis alltid stikke hoven frem. Men først og fremst leverer jo Humboldtmodellen de normer (sml. også R. Mertons CUDOS) som gjør denne interessen *kritiserbar*. Og etter mitt syn burde Kjeldstadli først og fremst smelle til mot nevnte mistanke, som mistanke mot selve modellen, med en vending som han ellers bruker med stor og berettiget kraft: "Dette er ideologi".

Resonnerende offentlighet

I det før-Humboldske universitetet hadde de "nyttige" fakultetene – teologi, jus og medisin – entydig rangert som de "høyere", mens det filosofiske fakultet med de "frie kunster" ("grunnforskningen") ble betraktet som forberedende og hadde en lavere status. Dette endrer seg i tråd med idealet om den frie forskning og den frie, prinsipielt

offentlige kritiske debatt som livsnerven i vitenskap og politikk. I Humboldt-perioden kan man ikke lenger snakke om at artistfakultet eller de nye "grunnforskningsfakultetene" er "underordnet" de nyttige. Snarere inntar de en slags ledende stilling. (Sml. Kants kommentarer til dette i "Der Streit der Fakultäten" (1798).)

En komponent i Humboldt-universitetet knyttet til oppvurderingen av det filosofiske fakultet, henger sammen med hvordan universitetet kan sammenlignes med en (demokratisk) stat eller *republikk*.⁹ Skjønt her er det viktig å se hvordan denne sammenligningen kan være svært tvetydig. Også den nyliberale bedriftsmodellen for universitetet kan jo slutte seg til en slik sammenligning for så vidt som den har en bedriftsmodell for det meste, også for *stater* – og for individer (personer). (Jeg kan huske det sjokkerende i Helge Seips Dagbladkronikk "Bedriften Norge" så tidlig som på 70-tallet.) Sammenligningsgrunnlaget er da at staten er et selvhevdelsessystem blant konkurrenter (om enn ikke på et marked). For sammenligningen slik jeg her vil gjøre den gjeldende dreier det seg derimot ikke om republikken som partikulært "selvhevdelsessystem" vis à vis andre. Tvert i mot dreier det seg om den relativering eller innhegning av selvhevdelsesdimensjonen som ligger i det Kant kaller "*den resonnerende offentlighet*",¹⁰ altså den dimensjon ved republikken som nettopp ikke er underlagt statens behov som selvhevdelsessystem (og som selvsagt mistes desto mer av syne

⁹ Se f. eks. Martin Seel om det "republikanske ideal" under pkt. 2: Vom Verbund zur Firma" i essayet "Die Universität – ein Ort intellektueller Praxis?"; *Neue Rundschau* 119, Heft 2, 2008.

¹⁰ Til den resonnerende offentlighet er også knyttet håpet om en opplyst politisk menings- og viljesdannelse. Ganske visst blir dette Humboldtske ideal nå – idet det overkjøres av bl.a. en "frigjørt", kommersialisert og Murdochifisert statsmakt: mainstreampressen – i økende grad maktesløst og urealistisk. Men er det offerets skyld?

jo mer staten tenkes og stiliseres som "bedrift"). Ja, vi kan vel si det sterkere enn som så; for vi har ikke bare å gjøre med en "analogi" mellom den republikanske staten og universitetet. Universitetet skulle jo i Humboldt-konseptet nettopp selv utgjøre en bærebjelke i republikkens resonnerende offentlighet. Jeg vil her gjerne sitere noe Karl-Otto Apel skriver, i sammenheng med ideen, eller (det nødvendige) håpet, om at verdenshistorien stadig må dreie seg om "Fortschritt im Bewusstsein der Freiheit" (Hegel):

Das Verhältnis der wechselseitigen Bedingung von Herrschaftsfunktion und Kritik, bzw. Legitimationsfunktion, das in der Gewaltenteilung institutionalisiert ist, entfaltet (...) seine progressiven Möglichkeiten allererst in dem entsprechenden Verhältnis der staatlichen Institutionen insgesamt zur Metainstitution des argumentativen Diskurses der "rasonnierenden Öffentlichkeit". Denn in dieser Metainstitution leistet sich der Staat *eine Instanz der Legitimation und Kritik, die von vornherein die Partikularität des Staates als eines Selbstbehauptungssystems unter anderen transzendiert und dementsprechend in Frage stellt*. Der Diskurs, wie er durch Philosophie, Wissenschaft und rasonnierende Öffentlichkeit repräsentiert wird, ist hier immer schon auf *die Menschheit als das uns bekannte Substrat der unbegrenzten Kommunikationsgemeinschaft* festgelegt. Und der Staat als partikulares Selbstbehauptungssystem hat sich hier ... darauf eingelassen, die Möglichkeit einer diskursiven Solidarisierung und insofern vernünftigen Identifikation des Einzelnen mit der Menschheit ... zu gewährleisten.¹¹

¹¹ K.-O. Apel, Ist die Ethik der idealen Kommunikationsgemeinschaft eine Utopie? (Zum Verhältnis von Ethik, Utopie und Utopiekritik), i Wilhelm Vosskamp (utg.), *Utopieforschung, Interdisziplinäre Studien zur neuzeitlichen Utopie*, Bd. 1, Stuttgart. Uthevinger A.Ø.

Arbeidstakerkollektiv?

I avslutningen beveger Kjeldstadli seg også inn i et farvann mht. allianse mellom vitenskapsfolk, studenter og arbeidere som gir meg en viss *deja vu*-følelse. Jeg bestrider ikke realiteten av klassekamp og heller ikke alliansens tradisjon og legitimitet. Men *grunnlaget* for denne legitimitet kan etter min mening ikke være konvergerende materielle eller partikulære interesser; det må ha med disse gruppenes forhold til en universell interesse å gjøre. Kjeldstadli skriver: "Lyst og glede ved faget har ... fått mange til å arbeide dobbel uke uten kompensasjon. Og verdikonservative ideer om kvalitet, rettfærdig konkurranse og meritokrati trekker vekk fra felles strategier. Så det trengs et betydelig arbeid om universitetsansatte skal se seg som et arbeidstakerkollektiv under press./ Men *bare* å bygge på egne interesser blir ikke bare snevert, men politisk ineffektivt... Hvis universitetsansatte aldri rekker ut en hand til andre, hvordan kan de da vente å få støtte fra andre fagforeninger den dagen det på nytt måtte røyne på?" (191f.) Her kan det vel igjen være fare for at Kjeldstadli kommer bedriftsmodellen for mye i møte? Bør vi se på oss selv som et arbeidstakerkollektiv under press?¹² Bør vi ikke først og fremst se på oss selv som *sannhetssøkere* (rettfærdighet inkludert) under press?

Da vil jeg heller underskrive på det K fremhever (s. 150) om det akademiske "frirom" vi har hatt "i form av tid som vi sjøl kan disponere. I form av å kunne søke

¹² Hvor går grensene for dette kollektivet? Ved institusjonen, for eksempel NTNU, med logo, reklamebudsjett og korpsånd? Eller er *alle* norske universitetsansatte ment, i samsvar med at nasjonale fagforeninger forhandler om lønn og arbeidsforhold? (Det siste svarer på et vis til professorers tidligere lojalitet på statsnivå.) Eller er alle europeiske, vestlige universitetsansatte ment? Eller er kollektivet enda mer omfattende? – Kollektivet av sannhetssøkere og faglige/saklige medarbeidere/kolleger har ikke slike avgrensingsproblemer. Sml. pkt. 1b.

kunnskap om emner og spørsmål som vi synes er viktige og interessante. I form av ikke å skulle betjene en interesse definert utenfra. I form av at vitenskapen trass i forbindelsen til politikk, er et eget felt med egne regler og etos. Et slikt privilegium forplikter.” Og jeg vil – i tråd med Kjeldstadlis henvisning til E. Bull d.e. - gjerne understreke at det er *her* – via forpliktelsen overfor rettferdighet (sannhet og skjønnhet) at forbindelsen til arbeiderbevegelsen (ikke dagens Lockheed Martin-kunder) har gått, en forpliktelse og en forbindelse til ofre for undertrykkelse, løgnaktighet og heslighet helt generelt. Og vi kan vel føye til: dét er noe annet enn å søke allierte i kampen for egne interesser.

Fortschritt im Bewusstsein der Freiheit

Ks siktepunkt er kanskje ikke så forskjellig fra det jeg mener H.univ. faktisk har representert i norsk sammenheng. I tysk historie siden 1811 er forholdet langt mer komplisert (sml. Ringer, Henningsen m.fl.) Her kan Ks beskrivelse av Humboldtmodellen – hans ”Humboldt-myte” – ha mye for seg. Men her er det også viktig å ikke tilskrive de uheldige utslagene til de Humboldske ideene som sådanne. Den Humboldske avvisning av politisk regjeringsmakt over læreinnholdet, fremhevingen av akademisk frihet (ideene om ”ensomhet og frihet”,¹³ Lehr- og Lern-Freiheit), idealet om enhet av forskning og undervisning m.m., er ikke det som må klandres, men snarere bestemte faktorer i tysk historie; som nederlaget for 1848-bevegelsen, Bismarck og keiserrikets autoritære styreform, nederlaget i 1918, ”die verspätete Nation” (Plessner) etc. Her var det historiske, politisk-kontekstuelle forhold som hindret de Humboldske opplysningsideene i å gjøre sin virkning i nasjons- og demokrati-bygging og -dannelse, og i stedet lot dem lede ensidig henimot ”individuell dannelse”

¹³ Vel å merke, som betingelse for sakens/saklighetens forrang og for god (utvungen) kommunikasjon mellom de vitenskapelige, *ikke* som et ideal om selvdyrking!

(inderlighet, ja ”machtgestützte Innerlichkeit” (Th. Mann)) og apolitisk dyrking av ”kultur”, rettet mot ”sivilisasjon”, mot fransk ”politisert” og engelsk økonomisme.¹⁴ Logisk sett er Humboldtideene først og fremst forbundet med opplysning og ”liberté, égalité, fraternité”, pluss noen viktige islett av ekspressivistiske motiver; alt i alt umistelige momenter i en samfunnsdannelse som kan bety et fremskritt ”im Bewusstsein der Freiheit”.

Den glemte kategori: le citoyen

Kjeldstadli suggerer at Humboldtuniversitetet *ikke* er/var samfunnsmessig forpliktet. Men her kan det være at han overser noe og i kraft av denne overseelsen finner en mangel som må avhjelpes. For i sin fremstilling av de to alternativene, humboldtmodellen og bedriftsmodellen, som forbindes med hhv. utdanningsborgeren og næringsborgeren, hopper han over den kategorien jeg mener Humboldtuniversitetet har vært alliert med, nemlig den politiske *borger* rett og slett, *le citoyen*,¹⁵ forstått som medbærer og medutøver av folkesuvereniteten og deltaker i det selvlovgivende demokrati, en allianse som ikke minst var realisert gjennom utdanningspyramiden universitet – gymnas – folkeskole, den gang da læreryrkene hadde prestisje og læreren nøt respekt. Kjeldstadlis dikotomi favner jo egentlig bare om to varianter – en relativt dannet og en relativt udannet – av ”le bourgeois”. Så det kan se ut til at han med sitt nye universitetskonsept nettopp vil innføre *citoyen*-kategorien på nytt. ”Le citoyen” kan så visst trenge å styrkes, men

¹⁴ I tiden etter den franske revolusjon, på Napoleons tid og utover 1800-tallet, var den tyske passivitet og ettertenksomhet (med vekten på ”etter”) et velkjent tema, poengtert formulert av Hegel: ”Le français porte le bonnet près de la tête. Der deutsche Kopf lässt ruhig die Schlafmütze sitzen und operiert innerhalb seiner.”

¹⁵ Attac gjør seg *ikke* skyldig i en slik overseelse: Association pour une Taxation des Transactions financières pour l’Aide aux Citoyens.

det kan neppe være heldig å gjøre det som ledd i en kritikk av Humboldtuniversitetet.

Universitetet som øverste – eller grunnleggende – institusjon for praktisk-kritisk virksomhet (i Kant-Marx-forstand), altså for opplysning og samfunnets selvkritikk, er det noe slikt Kjeldstadli mener med samfunnsuniversitet? I så fall enig. Men hvorfor da denne – etter min mening malplasserte – vilje til å avvise Humboldtmodellen? Kanskje faller han som offer for sin egen Humboldt-myte (sml. (ii) ovenfor)? Når Kjeldstadli skriver at "ansatte og studenter som ønsker et 'samfunnsuniversitet' har en mulig og avgjørende alliert i nasjonale og internasjonale fagforeninger innen utdanningsfeltet" (190), så er det ingen grunn til å motsi ham. Men har de ikke først og fremst en avgjørende alliert i dem som har sett at Humboldt-universitetet (i motsetning til det som leverer til private økonomiske aktører) nettopp er – om enn i en viss forstand indirekte – samfunnsmessig forpliktet, og som er konservative nok til å ville forsvare det? Må vi finne opp hjulet på nytt?

På s. 178 skriver Kjeldstadli: "Dette programmet og dette bildet av et samfunnsuniversitet er – det skal jeg innrømme – en idealisert og idealistisk framstilling av universitetets mål. Både den utdanningsborgerlige arven, karrieresystemet, innbyrdes konkurranse, motsetninger og presset fra kapitalkreftene trekker i andre retninger. Men likevel tror jeg at en slik ny regulativ idé må til hvis ikke *management*- og businessuniversitetet skal seire." Men er dette egentlig en så ny idé? Kjeldstadli selv viser om og om igjen at han er Humboldtiansk oppdratt. Hans tilslutning til grunnidéene i Humboldtuniversitetet kan det ikke være tvil om, heller ikke i del III. Hvorfor denne radikale holdning som krever et alternativ (fremfor en redning av substansen under endrete forhold, altså forandre for å bevare)? Med forbehold om den kanskje

for "direkte" vei i Kjeldstadlis konsept, må det ikke være klart at nettopp Humboldtuniversitetet – selv om det i motsetning til det forutgående universitet med teologi, jus og medisin som de "høyere" samfunnsnyttige fakulteter legger mer vekt på kritikk og *opplysning* (og oppvurderer det frie, "filosofiske" fakultet) – må sies å være et samfunnsmessig forpliktet universitet i Kjeldstadlis forstand (vennlig tolket)? Det er i hvert fall i høyeste grad samfunnsmessig forpliktet i den betydning Apelsitatet ovenfor peker mot.

Eller: Hvorfor gjøre Humboldtmodellen medansvarlig når vi ser hvor det bærer hen – og tro at en annen og bedre *universitetsmodell* vil føre oss i en riktigere retning? Kan ikke en slik tro være å undervurdere (eller unnskyldte) motstanderen? Vi har å gjøre med sterke slike, kapitalkreftene, "markedet", pengemakten, nykapitalismen, nykolonialismen og deres militære, ideologiske, nasjonale og internasjonale organer – som vil det annerledes. Kanskje "løpet er kjørt" også med Kjeldstadlis modell? Kan i det hele tatt redningen ligge i en *universitetsmodell*? Vel, et sted må man jo begynne, prøve å yte motstand. Men jeg tror vi står sterkest med Humboldt, rett forstått.

Alt i alt vil jeg si at Kjeldstadlis "Akademisk Kapitalisme" er en utmerket, ja uunnværlig bok i universitetsdebatten. Men altså etter min mening med en del ting i kritikken av Humboldtuniversitetet i den konstruktive delen om "samfunnsuniversitetet" som er diskutabelt.